

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

12
1915

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADÈS

ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ
ΣΤΙΧΟΙ ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Ἐν φ. 108^{α-β} τοῦ κώδικος III-AA-6 τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως, γεγραμμένου ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, αὐτοῦ ἐκείνου, ἐξ οὗ ἐξεδώκαμεν ἀνωτέρω ἐν σ. 435 κ. ε. τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Θωμᾶ Γοριανίτου, περιλαμβάνονται οἱ ἐξῆς «Στίχοι τοῦ ἀοιδίου βασιλέως κῦρ Ἀλεξίου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ ἐπιτάφιοι πρὸς τὸν βασιλέα κῦρ Μανουὴλ τὸν πατέρα αὐτοῦ», παρ' ἧς ἐπιγραφῇ φέρεται γεγραμμένον βραχυγραφικῶς ἐρυθρὸν τὸ ὄνομα Ἀλέξιος.

Πάτερ βασιλεῦ, θανάτου πείραν ἔγνωσ :

Ἔγνων.

Ἀδ, τί τοῦτο ; προσλαλεῖ μοι γάρ Ἔγνων.

Καὶ σὺ δε τρέβον ἦν βροτὸς ἅπας τρέχεις ;

5

Τρέχω.

Βαβαί, τί τοῦτο πάλιν εἶπες ὥς Τρέχω ;

Ἦλιε φαιδρόφωτε, μῶν τὴν γῆν ἔδυσ ;

Ἔδυν.

Μήτηρ σιγῇ θρηνοῦσα φηοὶ γάρ Ἔδυν.

10 Πάσχεις, ἀγλαόλυχνε, καὶ σὺ δε σβέσιν ;

Σβέσιν.

Μήτηρ, λάβε κλαίονσα τοῦ πάθους σβέσιν.

Μόρος δὲ καὶ σοῦ τὴν διαστίαν λύει ;

Λύει.

15 Πάσχω μελῶν ἐκλυσιν ἀκούων Λύει.

Ὅβριμοεργέ, καὶ σὲ συνέχει τάφος ;

Τάφος.

4 (καὶ 10, 66, 90). σὺ δε ἐγκλινόμενον ὥς ἀλλαχοῦ τε παρὰ τὰς Βυζαντινοὺς καὶ ἀλλὰχοῦ τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Μαρκεσινοῦ κώδικος 524 ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνισμῶν Τόμ. Η' σ. 113 κ. ε. 6. βαβαί 16. ὁβριμοεργέ

- Τάφους ὀρύσσει δακρύων ὁ σὸς τάφος.
 Λίθος καλύπτει καὶ σέ, λυγνίτα λίθε ;
 20 Λίθος.
 Λίθοις με βάλλει συμφορῶν ὁ σὸς λίθος.
 "Προεῖσε τὸν κρατίστον ἀμειδῆς" Ἀδης ;
 "Ἀδης.
 "Ὡ καὶ δὲ, ὤ γέγηθι" φησὶ γὰρ "Ἀδης.
 25 "Ἀδης ἀφ' ἑρμῆς καὶ πανέσπερον σκότος ;
 Σκότος.
 "Ψυχὴ, σιτέγεις τὸ πάθος ; Εἰρηκε Σκότος.
 Τί δ' οὐ τὸ πνεῦμα θαλερὸς τόπος φέρει
 Φέρει.
 30 τῆς εὐφροσύνης ; "Ανταπεκρίθη Φέρει.
 Οὐκ εὐκραὲς χωρίον, οὐ τόπος χλόης ;
 Χλόης.
 "Αγαλλιῶμαι, μῆτερ' εἶπε γὰρ Χλόης.
 Οὐχὶ φαινῆς αἰθρίας αἴγλην βλέπεις ;
 35 Βλέπω.
 Σχιζτῶντι συσκήρτησον" φησὶν ὥς βλέπει.
 Οὐ πραέων γῇ καὶ τρυφῇ δροόσου τρέφει ;
 Τρέφει.
 Χαίροντι συγχαρήθι" φησὶ γὰρ Τρέφει.
 40 Προσφθέξομαί σοι καὶ πάλιν, πάτερ, Λάλει.
 Λάλει.
 Λαλεῖν γὰρ ἀνάσσει με καὶ λέγει Λάλει.
 "Ἄρ' οὐ πατρὸς στέρεσις ἐξ υἱοῦ μέγα ;
 Μέγα.
 45 Στέργει με τὸν στέργοντα καὶ λέγει Μέγα.
 Οὐκ ἐκ γυναικὸς ἢ διάζευξις πάθος ;
 Πάθος.
 "Ἀβάλε, μῆτερ, αἰσθάνη ; Λέγει Πάθος.
 Εἰ δ' αὐθορόν τὸ πάθος, ἢ θλίμης ὄση ;
 50 "Οση.
 Οὐκ ἀγνοεῖ τὴν θλίμιν' εἰπε γὰρ "Οση.

Ἐλ δ' αἶ ἄναξ τὸ πῦπτον, οὐ γυρῆν δάκνει :
λάκνει.

Συμμαστρεῖ μοι καλεῖ, μήτερ, λάκνει,
Μήτηρ δ' ἐμοῦ ποῦ, πάτερ, ἐκμαθεῖν θέλεις :
55 (θέλω).

Ζητεῖ σε τὴν δέσποιναν· εἶπε γὰρ θέλω.
Οὐ πείθεται μοι βασιλεῦ· αὐτὸς κάλει.
Κάλει.

Κάλει σε τὴν δάμαρτα καὶ λέγει Κάλει.
60 Θρήνεῖ σε, πάτερ· ἡρὰ γε κλαίειν θέον :
Δέον.

Θρήνους ἀπαιτεῖ καὶ λέγει, μήτερ, Δέον.
Σὲ δ' ὠφελήσει τοῖς ὀδυρμοῖς εἰ δώσει,
Δώσει.

65 Δόσιν ἀπαιτεῖ, καὶ λέγει μήτερ Δόσει.
Σπένδειν χοάς δε φίλων ἡρὰ σοι φίλον :
Φίλον.

Καὶ σπονδὰς αἰτεῖ, καὶ λέγει, μήτερ, Φίλον.
... . θρήνησιν ἀρεσιῇν πλέον

70 Πλέον.
Φησὶ μισεῖ θρήνους· νῦν μὴ κλαῖε πλέον.
Πάτερ, λάλησον συζύγῳ, πλὴν ἂν θέον.
Δέον.

Μήτηρ, λαλεῖ σοι· πρόσχε· εἶπε γὰρ Δέον.
75 Τὸ γλυκύ σου πρόσφθεγμα, φίλιατε, Γύραι.
Γύραι.

Τέτλαθι, μήτερ. Μὴ ῥαγῆς, αἰτῶν Γύραι.
Σίγησον, ἄναξ, εἰ αἰγῶν τέως πρόπει.
Πρόπει.

80 Μήτηρ, αἰγᾶ· παύθητι, καὶ σοὶ γὰρ πρόπει.
Ἔμοι, πάτερ, λάλησον. ὦ φίλον τέκνον.
Τέκνον.

*Ὅπερ θέλω συνῆκε καὶ χοάζει Τέκνον.

51. πῦπτον 63. ὠφελήσει ἐκ τοῦ ὠφελῆσαι δώσει ἂν δὲ δώσει γάρ 64. τοῦ μέτρον 66. σοι λείποντος τοῦ φίλον 69. ἀνδ' αὖδ' εἴη(;) ἀρεσιῇν ἐκ τοῦ ἀρεσιῇν 72. ἂν 75. πρόσφθεγμα (καὶ 76, 77) γύραι 78. πρόπει 80. σοὶ γὰρ

Κάλει με συχνῶς, Λίαν ἐφορᾷνετε, ἄναξ.

85

Ἄναξ.

Ἄναξ ἄνακτι φθέγγεται πάλιν Ἄναξ.

Ἰλασκέ μοι τὸ θεῖον, ὦν πατρὶ θέμις.

Θέμις.

Τροφῆς με, Χοισιέ, πλήσον ὡς πλήρες θέμις.

90 Καὶ σὺ δέ, πάτερ, συναρῶρεν μοι πᾶν.

Πάνυ.

Συγκαταρᾷ καὶ λέγει πάντως Πάνυ.

Προσπεύδομαί σε, πάτερ, ἐκ θεοῦ θέλω.

Θέλω.

95 Θέλει κάκεινος, ἐγὼ δὲ λέγων θέλω.

Μήτηρ ἐμὴ ζητοῦσα κάκεινή θέλει.

Θέλει.

Μένειν κάκεινον ὡς καὶ σοί, μήτηρ, θέλει.

Τὸ ποίημα τοῦτο, ὅπερ ἀντέγραψα ἐξ αὐτοῦ τοῦ κώδικος τῇ 1903, εἶνε αὐτὸ ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἰδίαν προσοχὴν εἶχεν ἐπιστήσει ὁ Κρουμβάχερ, γράψας περὶ αὐτοῦ τὰ ἐξῆς· «Μνημεῖον ποιητικὸν τοῦ τελευταίου τρίτου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἀξιοπερίεργον διὰ τε τὴν προέλευσιν καὶ τὴν μορφήν του, εἶνε ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνὸν, ἀποθανόντα τῇ 1180, τὸν ἑποῖον συνέταξαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ ἀτυχὴς υἱὸς του Ἀλέξιος Β' καὶ ἡ χήρα αὐτοκράτειρα, ἡ ὡραία Μαρία ἡ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ οἴκου τοῦ δυναστεύοντος ἐν Ἀντιοχείᾳ. Τὸ ποίημα τοῦτο σύγκειται ἐξ ἱαμβικῶν διστίχων διὰ συνδυασμοῦ κλιμακωτῶν καὶ ἀντηχητικῶν στίχων. Ὁ νεκρὸς ἐπιβεβαιώνει ἓνα ἕκαστον στίχον δι' ἐπαναλήψεως ἀντηχητικῆς τοῦ ἐν τέλει ῥήματος, καὶ ἡ ἀπόκρισις του ἀποταλεῖ πάλιν τὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου· π. χ. Πάτερ βασιλεῦ, θανάτου πείραν ἔγνω;—Ἐγνων.—Ἀά τί τοῦτο; Προσλαλεῖ μοι γάρ Ἐγνων. Πῶς ὅμως ὁ πρὸς λογοτεχνικὸν παίγνιον ἕως ἀρμόζων οὗτος τύπος ἡδυνήθη νὰ ἐκλεχθῇ χάριν τραγικοῦ σκοποῦ, θὰ ἦτο ἐν τῶν ἀλύτων αἰνιγμάτων τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντιακοῦ πνεύματος, ἂν δὲν ἐβοήθει ἡμᾶς ἡ ἀποδοχὴ τῆς γνώμης, ὅτι ὁ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς περίπου

δεκατριῶν ἐτῶν ἡλικίαν ἔχων Ἀλέξιος πράγματι συνέρραφεν αὐτὸς τὸ ποίημα χωρὶς νὰ τύχη τῆς βοηθείας λογίων στιχοποιῶν· ἡ δὲ σύμπραξις τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὔσης Γαλλίβος ἐκ γενετῆς καὶ ὀλίγον πιθανῶς τὴν ἐλληνικὴν κατεχούσης, περιωρίσθη, ἴσως εἰς γενικὴν τινα μόνον πιρδύρμησιν. Τὸ μόνον τοῦτο λογοτεχνικὸν προϊόν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Β' περιέχεται ἐν συμμιγεί χειρογράφῳ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου, περιέχοντι καὶ ἄλλα τοιαῦτα σπάνια λογοτεχνήματα, τῷ Νεαπολιτικῷ κώδικι III A' 6 φ. 108^{a, 2}.

Καὶ ὀρθῶς μὲν ἔχει παρὰ τῷ Κρουμβάχερ ἡ ἀνάλυσις τοῦ ποιήματος. Ἀλλ' ἡ ἐξηγήσις τῆς ἡκιστα ἀρμοζούσης εἰς ἐπιτάφιον στιχοῦργημα παιγνιώδους ἡχητικῆς ἐπαναλήψεως τῆς τελευταίας λέξεως ἐκάστου στίχου διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης, ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου νεαροῦ ὄντος τὴν ἡλικίαν μοι φαίνεται πεπλανημένη. Οὐδαμῶς δὴλα δὴ πρέπει νὰποδεχθῶμεν κατὰ γράμμα, ὅτι τὸ στιχοῦργημα συνετάχθη πράγματι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου. Φέρει τοῦτο ἀληθῶς τὸ ὄνομα τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν λογοτεχνημάτων, ἅτινα παριστάνονται μὲν γραφέντα ὡς ἀπό τινος, ὡς ἀναγράφεται ἀκριθέστερον συνήθως, ἀλλὰ συνετάχθησαν ὑπὸ ἄλλου, καὶ μόνον παρελείφθη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ στιχοῦργήματος τούτου ὁ ἀκριβὴς οὗτος χαρακτηρισμός. Τίς δ' ὁ πραγματικὸς ποιητής, ἂν ὁ Κωνσταντῖνος Στιλβῆς, ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος ἢ ἄλλος τις τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν δὲν εἶνε εὐκολον νὰποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας.

Καὶ ἐπιγράφεται μὲν τὸ δῆθεν ἔργον τοῦτο τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἐπιτάφιοι στίχοι, ἀλλ' εἶνε φανερόν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τοὺς στίχους τούτους ἐγ-

¹ Διόρθου ΑΑ

² *Krumbacher Geschichte der byzantinischen Litteratur* σ. 762. — Ἑλλ. μεταφρ. Γ. Σωτηριάδου Τόμ. Β' σ. 726.

κολαφθέντας ἐπὶ λίθου ὡς ἐπιτύμβιον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ πράγματι ἐπιτύμβιον, καὶ δὴ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, εἶνε τὸ ἀνέκδοτον ἐπίγραμμα τὸ ἐπόμενον ἐν φ. 108^b τοῦ αὐτοῦ Νεαπολιτικοῦ κώδικος εἰς τὸ ἀνωτέρω στιχούργημα καὶ ἔχον ὧδε·

- Ὡς ἄστρον μάργαρον, ὡς κάλυξ ῥόδον,
 ὡς θρηγκὸς εὐπνους δένδρον, ὡς σίμβλον μέλι,
 ὡς κόχλος αἰθις βασιλικὴν πορφύραν,
 ὁ τάφος ἔνδον τὸν Ἀλέξιον φέρει,
 ἄνθος Κομνηνῶν, Παλαιολόγων κλάδον,
 τὸ φύσεως ἄγαλμα, τὴν ξένην φύσιν,
 τὸν εὐπρόσωπον ὡς Δαυὶδ καὶ πυρράκην,
 τὸν κατὰ Σαμυρῶν ἀνδρικὸν καὶ γεννάδα,
 τὸν ὡς Ἰωσήφ ἀρετῆς πάσης τύπον.
 10 Βαβαὶ δ' ὁ τάφος ἡλίκον λαβὼν σπύρον
 ὠραῖον γαμβρὸν ἄνακτος Ἀλεξίου
 ὁποῖον ἡμῖν παρέχει πικρὸν θέρος,
 αἰσθῆσιν ἐμπικραῖνον ἢ καὶ καρδίαν.
 Ἀλλ' ὦ βραβευτὰ τῶν καλῶν ἐνθάδε,
 15 καὶ πάλιν αὐτὰ λαμβάνων, ἐπ' ἂν θέλῃς,
 ὡς στάχυν, ὡς μάργαρον, ὡς γλυκὺ μέλι
 σαῖς ἀποθήκαις τουτονὶ θησαυρίσας
 ὡς εὐθαλὲς τι δένδρον, ὡς τροφῆς πέδον
 καταφυτεύσας σὸν λάτρεν τὸν δεσπότην.

Λίνιγματῶδες μένει τίς ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς Παλαιολόγος, γαμβρὸς τοῦ ἄνακτος Ἀλεξίου, εἰς οὗ τὸν τάφον ἐπεγράφη τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο. Μή τοι πρέπει νὰ ταυτίσωμεν αὐτὸν πρὸς Ἀλέξιόν τὸν υἱὸν τοῦ σεβαστοῦ καὶ μεγάλου ἐταιρειάρχου Γεωργίου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ ὑπ' ἀρ. 213 ἐπιγράμματος τοῦ Μαρχιανοῦ κώδικος 524, ὅστις ἦτο Κομνηνοδοουκῶν βλαστὸς ἀνακτεργγόνων; Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Η' σ. 143. Ἀλλὰ καὶ πάλιν πῶς θὰ ἦτο γαμβρὸς τοῦ ἄνακτος Ἀλεξίου;

— — —